

משפט כהלכה

דיונים ופסקי דין מבית דין צדק "משפט כהלכה" בראשות הג"ר יונתן שושן שליט"א | גיליון 299

אתרוג שקיבל עליו פסול חסר ונמצא בו פסול שהוא מורכב

אדם נכנס לחנות אתרוגים הנמצאת בשוק, ובעה"ב שהיה כבר בלחץ למכור את כל הסחורה הוריד מחירים של כל האתרוגים, ממחיר של 300 ש"ח ל-50 ש"ח. ונכנס אדם ובחר אתרוג, ורק היה לו בעיה אחת שהוא מסופק אם האתרוג חסר או לא, ואמר לו המוכר: לא איכפת לי, אני מוכר ב-50 ש"ח, בין אם זה חסר ובין אם לא, והקונה שהסתפק בדבר החליט שהוא הולך ע"ז, ומקסימום הוא הפסיד 50 ש"ח, וכך קנה ושילם. וניגש למו"ץ השכונתי לשאול האם האתרוג חסר או לו, ואמר לו הרב שהאתרוג שלו אינו חסר, אבל יש לו בעיה אחרת, שהאתרוג הוא מורכב לפי הסימנים שלו, וגם שאין מסורת אתרוגים על אותו המקום שקנה את האתרוגים, ולכן יש להחמיר לא לברך על כזה אתרוג. וחזר הקונה למוכר, שהיו מקח טעות, ואמר לו המוכר שכיון שקיבל על עצמו פסול של חסר, א"כ מה לי אם נפסל האתרוג מצד שהוא חסר או מצד שהוא מורכב, ולכן לא יצטרך להחזיר לו המעות. ואילו טענת הלוקח: לקחתי בריזיקא שהאתרוג הזה חסר, אבל לא שהוא מורכב ושהוא כלימון, ותחזיר לי המעות. ובאנו לדון האם הדין עם המוכר ולא יחזיר המעות, או אם הקונה יקבל המעות בחזרה?

גג מהשכנים או אילן הגורם לפסול את הסוכה אם יכול לכפותם לקצוץ האילן (עמ' 2)
שלח שליח לקנות ארבעת המינים בשוק 'זופניק' וקנה מילד קטן (עמ' 3)
תשובה

אם יש מסורת לאתרוגים הללו שאינם מורכבים אפי' שהסימנים אומרים שהוא מורכב לא יוכל לבטל את המקח, אבל אם אין מסורת לאתרוגים שאינם מורכבים וגם הסימנים אומרים שהם מורכבים יוכל לטעון קיבלתי על עצמי פסול של חסר ולא פסול של מורכב שאינו אתרוג בכלל, וכמו שיבואר בפנים בהרחבה.

נימוק הדין

בתשובה זו נדון בשלושה נדונים: א. קיבל עליו פסול אחד ונמצא פסול אחר. ב. האם אתרוג מורכב נחשב כמין אחר. ג. כשיש מסורת שהאתרוג אינו מורכב.

מחלוקת הריב"ש והקצות החושן בדין שקיבל עליו פסול אחד ונמצא פסול אחר

השחיטה אינה טובה, א"כ נמצא שהמעיים הם אבר מן החי שהוציאו אותה מבהמה חיה ואסור לגוי לאכול אבר מן החי ואסור למכור את זה לגוי, ואם הבהמה טריפה מותר למכור אותה לגוי, שאין בעיה לגוי לאכול טריפות וכל הבעיה שלי לאכול כשזה אבר מן החי, והיות ויש נפק"מ לגבי המעיים בין נבילה לטריפה לא נקט הריב"ש לפטור מחמת זה את המוכר והוצרך להגיע לטעמים אחרים, אבל בשאר בשר שאין חילוק בין טריפה לנבילה לעולם לא יוכל לומר שכונתו הייתה רק לטריפה ולא לנבילה אחרי שאין הבדל ביניהם. ולדבריו יוצא שאם קיבל עליו מום אחד, גם אם נמצא מום אחר, אמרינן שאינו יכול לבטל המקח, דכבר לקח ריזיקא שהבהמה כבר אסורה לאכילה והסכים, ומה איכפת לי מאיזה כיוון אסורה.

אבל בנתיבות פליג, ונקט שאדם יכול לטעון: לקחתי ריזיקא אחת של פרה טריפה ולא של פרה שחוטה, ואם נמצא שחוטה הוי מקח טעות ונבטל את המקח. וכדמצינו בהלכות טריפות, שיכול לומר קיבלתי על עצמי טריפות הריאה ולא טריפות השדרה.

השלכת מח' הקצות והנתיבות על אתרוג שקיבל עליו פסול אחד

ולפי"ז רצו באחרונים לומר שאם לקח מוצר כאתרוג וקיבל ע"ע אם יש בו מום אחד, נמצא שיש בו מום אחר, שבכח"ג באנו למחל' הקצות"ח והנתיבות. **שלדעת הקצות"ח** יוכל המוכר לומר: כיון שקיבלת עליך מום של חסר, וא"כ כיון שחסר כבר היה פוסל לך את האתרוג, גם אם נמצא מום אחר של מורכב לא יכול לבטל את המקח.

ואילו הקונה, אם הוא מוחזק, יוכל לומר קים לי כהנתיבות, שקיבלתי עלי מום אחד ולא מום שני, ואינו רוצה את האתרוג.

וכך ראיתי שנקט הגר"ש זעפרני בספרו שמרו משפט חלק ג', לגבי נתן לו לולב והתנה עימו שאם הוא יבש שלא יחזור אליו, ולבסוף נמצא פסול של המנק, שיש לו שני עלים בראשו, ורוצה לבטל את המקח, שהסכים רק על היבש ולא על המנק, ונקט שזה תלוי במחלוקת הקצות"ח והנתיבות.

האם אתרוג מורכב נחשב כמין אחר

לקנות ולקבל פסול זה, עד כמה שקונה אתרוג, אבל לא היתה לעולם כוונה בכלל ללימון. וכיון שאין כאן קציצה על הלימון, כשנמצא מורכב נמצא שבכלל לא העמיד את המקח של האתרוג, ויצטרך להחזיר מעות לקונה גם לדעת הקצות.

הדבר הראשון שיש לנו לדון זה האם כשקיבל על עצמו פסול אחד באתרוג, קיבל על עצמו גם אם יהיה פסול אחר באתרוג, או שקיבל על עצמו דווקא את הפסול שדיבר אבל לא קיבל על עצמו פסול אחר, וכדמצינו בהר"ן.

ודין זה מתחיל בריב"ש, הובא בקצות"ח (סי' רלב סק"א), שדן באדם שביקש משוחט שישחוט לו את פרתו ויניחנה בצד, וכך עשה השוחט, ואח"כ הלך הבעלים, שהוא ראובן, ומכר את הפרה השחוטה לשמעון, והתנה עמו שזה בין אם תהיה כשרה ובין אם תהיה טריפה, והסכים הקונה, ולבסוף נמצא נבילה, שלא שחט כהוגן, ורצה הקונה לבטל את המקח, היות והתנה על הטריפה שזה בעיה בגוף הבהמה, וכגון במעיים או בריאות ולא על נבילה שנגרם מחמת השחיטה שלא שחט כהוגן, ואילו המוכר טוען הסכמת לקבל בהמה שאי אפשר לאוכלה ומה זה משנה אם זה נבילה או טריפה ולכן המוכר לא רוצה להחזיר את הכסף.

ונטה הריב"ש לומר שהמוכר צודק ולא יוכל הקונה לבטל את המקח משני טעמים: א' היות ודעתם של אנשים שאין להם הבדל בין אם היא טריפה ובין אם היא נבילה. ב' גם אם רוב אנשים קוראים לנבילה נבילה ולטריפה טריפה, וא"כ קיבלתי על עצמי מום של טריפה ולא מום של נבילה מכיוון שיש מיעוט אנשים שאין להם הבדל בזה, יאמר המוכר שהוא מהמיעוט שקוראים לטריפה נבילה ואין הולכים בממון אחר הרוב, וא"כ קים לי כהמיעוט, ולא יוציאו המעות מהמוכר. ולפי"ז אם הקונה מוחזק במעות, יוכל לא לשלם, שיטען קים לי שכונתו של המוכר הייתה כרוב אנשים שקוראים לנבילה נבילה ולטריפה טריפה, ומכיוון שהתנו על דעת טריפה והמוכר הביא לו נבילה בטל המקח.

והקשה בקצות"ח, אמאי הריב"ש לא נקט שהדין עם המוכר היות ואין נפ"מ בין אם נבילה או טריפה, ששניהם הולכים לפה אשפה, וא"כ לא יועיל טענתו שכונתו דווקא לטריפה ולא לנבילה.

ותי' הקצות"ח, שבנידון של הריב"ש מדובר כשהקונה קנה את המעיים של הבהמה המחוברים לקנה והוושט של הבהמה שהם מקום השחיטה שאם

ואלא שלכאורה היה שייך לחלק, דשם הנידון היה שרוצה לולב ומסכים לקבל פסול של יבש בלולב, ובזה אמרינן כיוון שקיבל על עצמו להפסיד את הלולב, גם אם נמצא פסול אחר הפסיד הקונה.

אבל באתרוג מורכב, א"כ מהותו הוא לימון ולא אתרוג, וא"כ כל מה שהסכים

וכדמצינו בסי' רל"ג, שאם התנה ביפות ונמצא רעות, שהוי מקח טעות, וכ"ש בבית דין חייבים ונמצאו שעורים, שהוי מקח טעות, ששניהם יכולים לבטלו, וה"נ הוי כשני מינים.

האם אתרוג מורכב נחשב אתרוג או לימון

ואין לומר שהיותו ובעולם קוראים לאתרוג מורכב אתרוג ולא לימון, א"כ הגם שנכנס בו לימון זה רק גורם שבדיני אתרוג זה פסול אבל לא שאינו אתרוג, וממילא הוי כשני סוגי פסולים באתרוג, חסר ומורכב, ומכיוון שקיבל על עצמו פסול של חסר קיבל על עצמו פסול של מורכב. שנחלקו בזה הקצוה"ח והנתיב"מ שהבאנו קודם האם זה מבטל את המקח. וזה אינו היותו ובעולם אתרוג מורכב הוא לא נחשב לאתרוג אלא לימון נחשב כלימון ולכ"ע לא קיבל כזה פסול ויחזיר לו המעות.

האם יש ודאות שהאתרוג מורכב

ואלא מצינו סברא שניה למה בכל אופן הכסף נשאר אצל המוכר, היות וא"א להוכיח על האתרוג שהוא מורכב, שהרי במשנ"ב בסי' תרמ"ח הביא את

החת"ס שהביא ג' סימנים למורכב, שיש לו בחוץ מראה חלק ואין שיפוע בחוטמו כאתרוג, וגרעיניו בפנים שוכבים.

ומ"מ דחה בחת"ס שמצינו אתרוגים שבדקו אותם שנראים כאתרוגים טובים שאינם חלקים, ומ"מ הגרעינים בפנים שוכבים ויש בו סימני מורכב, ולכן נקט שאין לפסול ע"פ סימנים אלו, ורק שיקחו אתרוג ע"פ מסורת שאינו מורכב. וא"כ גם אתרוג שאין לו מסורת אין לו ודאות שהוא מורכב ולכן לא נוכל לפסול את האתרוג ע"פ סימנים שהוא מורכב.

ואלא שנראה שיש חילוק, שאם יש לו מסורת שהוא לא מורכב אז הסימנים שהוא מורכב לא יעלה ולא יורידו והוי כחזקה שהאתרוג כשר ולא יוכל לבטל את המקח, אבל אם אין מסורת לאתרוגים בזה שיש סימני מורכב נוכל לחוש לדברי המו"ץ ונחשב לדבר מסופק שאנשים מחמירים בו מספק ובדלים ממנו שאמרינן בסימן רל"ב שהוי מקח טעות היות ולא רוצים לקנות אותו והמקח יהיה בטל.

גג מהשכנים או אילן הגורם לפסול את הסוכה אם יכול לכפות לקצוץ האילן

א. ר' ניר בוסקילה שהגיע לגור בעיר פ"ת באזור הדתי קנה דירה שיש לה מרפסת סוכה קטנה מאוד בקושי בגודל של 60 ס"מ בשביל לעשות שם סוכה, והוא מסתכל לקומה העליונה הוא רואה שהשכנים עשו למרפסת שלהם גג שיוצא החוצה וגורם שזה נמצא על אוויר המרפסת שלו שנמצאת למטה ונשאר לו רק 50 ס"מ שאין בזה שיעור סוכה שאמור להיות שבע טפחים על שבע טפחים שזה בעצם 56 סנטימטר לפי הגר"ח נאה, והתקשר לשכנים אם יכולים להוריד חלק מהגג בצורה של ניסור ואין הפסד בזה אחרי שמוריד כמה ס"מ מהגג היורד מחוץ לשטח שלו למעלה, ואמרו השכנים למעלה שאינם מסכימים, ושאל אם מסכימים שיעשו על חשבוננו, ואמרו שלא מסכימים בשום פנים ואופן ושיסתדר עם עצמו, והוא רוצה לבוא באמצע היום עם סולם מלמטה כשהשכנים לא נמצאים ולחתוך להם גודל טפח מהגג, ושואל האם מותר לו היות ומזיקים לו את הסוכה ונזק אין להם מזה והוי זה נהנה וזה לא חסר, או שאסור לו לעשות את זה והוא נקרא גזלן, הדין עם מי?

עץ תאנים שירד לשטח השכנים וגורם לפסילת הסוכות

ב. ר' ברוך הייזלר שגר בחצר פרטית בקטמון ויש לשכן שלו ליד גג הוא חצר שיש לו עץ גדול של תאנים שהנוף נופל לכיוון החצר הפרטית של ר' הייזלר, ובהיות ומשפחת הייזלר גדלה ורוצים לעשות סוכה גדולה יותר החליטו שיעשו זאת בחצר הבית שזה מקום אחר ממה שהיו עושים כל שנה, ולכן כשבאו לבנות את הסוכה וראו את העץ הגדול עם הנוף יורד עליהם והדין שאם יש עץ שנופו יורד אם הוא מרובה הוא פוסל את הסוכה, ולכן מבקשים מהשכן שיקצוץ את הנוף שזה עולה אלפיים ש"ח, ואילו השכן בעל הנוף טוען שהחזיק להניח את העץ עם הנוף שם, ועוד שהעץ גדל מאילו והוא לא הביא את זה לשם, ולכן אין מוטל עליו להוריד את הנוף, ובאו לשאול על מי להוריד את הנוף האם על בעל העץ או על בעל החצר שהנוף עליו ולא יכול לבנות את הסוכה?

ועוד שואל בעל העץ שגם אם ירצה השכן בעל החצר לעשות גיזום בעצמו הוא מסכים רק קצת כי זה יהרוס לו את העץ תאנים, ושואל האם יוכל לעכב אותו ע"ז או לא?

תשובות

א. אם הגג גורם לפסילת הסוכה ואין לשכן מקום אחר ואין חסרון בחיתוך הגג יוכל לנסרו, אבל כל זה בתנאי: א' שנמצא באזור חרדי שמוסכם העניין שכל אחד נותן לשני מקום לעשות סוכה, אבל באזור של הציבור הכללי לא יכול לחתוך היות והגיע על דעת שזה לא מעניין את התושבים ואינו נקרא כשימוש השכנים לעכב עליו, ב' בתנאי שאי אפשר לצרף את הסוכה 50 ס"מ לסלון הבית אבל אם יש לו מקום לצרף את זה לסלון אסור לו לחתוך היות והדים שסכך פסול פחות משלש טפחים יכול להצטרף לסוכה מדין דופן עקומה, וא"כ נחשב שיש לו סוכה, וכמובן שכל נידון כזה יש להתיעץ עם דיין שלא יצא חילול השם.

ב. אינו יכול לחתב את השכן להוריד את העץ אחרי שיטען שהחזיק עליו כמה שנים או בגלל שאינו נחשב גירי דיליה הנזק שהעץ גדל לבד, אבל השכן הנזק יכול לחותכו אחרי שניזק שאין לו סוכה.

נימוק הדין

בתשובה זו נדון בשלושה נידונים: א. האם יכול לעכב שכן לבנות מעל הסוכה שלו גג. ב. האם מותר לניזק להסיר את הגג בעצמו. ג. דין ענפי אילן הסוכה. האם יכול לעכב שכן לבנות מעל הסוכה שלו גג

איכפת לניזק, כי לא היה צריך את המקום, ואח"כ רצה למחות, האם הוי חזקה מדלא מיחה לאלתר.

ובשו"ע הביא ג' דעות, ונקט כהרשב"א והריב"ש שהוי חזקה מדלא מיחה אם ראה את זה, אבל בנתיב"מ (סימן קנ"ה) נראה שנוקט שהשו"ע הכריע כדעת הרמב"ן שלא הוי חזקה, וכך נקט במהר"א ששון, ובש"ך הביאו, והובא בהרחבה בספר חושן למעשה (ח"א הלכות חזקה בסוכות).

וא"כ, לבוא ולחייב את השכנים לחתוך לא נוכל, כי תאמר להם קים לי כהריב"ש שהוי חזקה, אבל הניזק יוכל לומר שהוא יחתוך היות והוא ניזוק, ויעשה זאת על חשבוננו ויסיר הנזק מעליו, ובזה השאלה אם יכול לחתוך.

האם מותר לניזק להסיר את הגג בעצמו

עם סלון ביתו ויהיה לו סכך פסול פסול פחות משלש טפחים. ודין זה מצינו בסימן תרל"ב סעיף א', מהגמ' בסוכה (ז.י), שאם יש סוכה קטנה שיש בה שבעה טפחים, שכל טפח לגר"ח נאה זה 8 ס"מ, שביחד יוצא 56 ס"מ, ופחות משלושה טפחים זה סכך פסול, שהדין שזה יכול להצטרף לסוכה והכשיר אותה מדין דופן עקומה, שבזה אמרינן כאילו שהדופן מתקרבת או שהסכך נעשה גודל שבעה טפחים.

והנה בעניין השאלה הראשונה שיש גג מעל הסוכה שלו ורוצה לחתוך טפח מהשכן. נראה שמצד ההלכה הפשוטה, אם יש גג מעל הסוכה, הסוכה פסולה, וכמו שנלמד מגמ' בסוכה (ז.י), ואלא שאם השכן רוצה לבוא ולעשות גג, בוודאי שהשכן התחתון יוכל לעכב עליו שלא יקח לו את תשמיש החצר שלו, ובפרט שאין לו נפק"מ בהוספת הגג, ורק כאן השאלה אחרי שהחזיק השכן העליון כך כמה שנים כי השכן התחתון היה מהציבור הכללי שלא היה לו צורך בסוכה, וא"כ האם זה נחשב לחזקה ואסור לו לחתוך לו את הגג היוצא על המרפסת שלו, או שמותר לו אחרי שמזיקו וגם לא מזיק לו את הגג שחותך ממנו כמה ס"מ בודדים.

דין חזקה במקום שלא היה איכפת לניזק

ובזה לכאורה באנו למחלוקת בסימן קנ"ד סעיף ט"ז, במקום שהחזיק כשלא היה

ולכאורה, אם לא היה שום ברירה היה מותר לו לחתוך אחרי שמזיק אותו, וגם אינו חסר בהורדת טפח של גג, ובתנאי: א' שמדובר במקום מגורים שכולם חרדים שיש מושג לקחת לחי את האוויר של הסוכה, אבל אם גר באזור של הציבור הכללי שהרבה לא מעניין אותו סוכה, לא יכול לחתוך לו את הגג כי לוקח לו את השימושי סוכה שמצידם אין כזה שימוש והגיע לגור על דעת זה, ב' אם יש פתרון אחר לא יוכל לחתוך לו גם בציבור החרדי, וכגון שיכול לצרף את המרפסת שלו

ולפי"ז יתכן ארבעה וחצי כשרים ושנים וחצי טפחים פסולים, ונכשיר את הסוכה הקטנה, וכן יכולים לישון תחת הסכך הפסול, וא"כ יש דרך להכשיר שיעשה מחיצה בתוך הבית, ואז יש לו סוכה שש טפחים כשרים וטפח פסול, והטפח הזה נעשה דופן עקומה להכשירו ואז יש לו סוכה כשרה, ויכולים גם לישון תחת ובענין הנידון השני של העץ תאנה שנפץ יורד לשכן, מצינו בסימן תרכ"ו שנחלקו בראשונים אם הצל מרובה מהחמה גם בלי האילן, ורק האילן מוסיף עוד קצת צל, אם זה פוסל. שדעת רש"י שזה לא פוסל, היות ויש צל גם בלי האילן, ורק אם אין צל מחמת הסוכה ונגרם העץ מחמת האילן, בזה יש בעיה, ומהני אם משפיל את הענפים ומערבן יחד וגורם לביטול של הענפים, וא"כ זה כשר. אבל דעת הראב"ה שלעולם אם ענפי האילן או הסוכה מעליו זה פוסל את הסוכה היות וזה סכך מחובר שמסכך עליו.

הכרעת השו"ע וביאור הלכה

ובשו"ע הביא את שני הדעות בצורה של י"א וי"א, והלכה כיש בתרא להחמיר, ולעולם אם הענפים מכוונים כנגד הסוכה זה פוסל, וכך גם נקט בביאור הלכה בשם הפרי מגדים להחמיר.

ולכן כתב שרק בשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת אפשר לסמוך להקל כסברא ראשונה, וממילא מגיע השכן שיוצא אליו הנוף וטוען שהאילן של השכן, היות יורד על מקום הסוכה ממש, בזה לעולם פסול לרוב הפוסקים, ולכן רוצה שיוריד את הנוף של האילן עד שיקצוץ אותו.

האם בעל האילן יכול לעכב שלא יקצוץ את העץ

ומצינו שיוכל בעל האילן לעכב לא להוריד: א' מטענה של חזקה, שראה ולא מיחה, שהיו חזקה לדעת הריב"ש והרשב"א, כמו שהבאנו קודם מסימן קנ"ד סעיף ט"ז, וגם אם נאמר שחזקה צריך לעשות מעשה וכאן הוא לא עשה מעשה להחזיק להניח את הנוף על השכן כי זה גדל לבד.

מצינו טעם ב' לפטור אותו מטענה שאינו נקרא בכלל גירי דיליה, היות והעץ הולך מעצמו, ולא גרע משורשים שנכנסים לבור, שלא יכול לחייבו להורידם, היות והעץ מעצמו הולך והוא לא הביא אותו לשם, וכמו שהסביר ברמב"ן (קונטרס דינא דגרמי).

שלח שליח לקנות ארבעת המינים בשוק 'זופניק' וקנה מילד קטן וטוען המשלח שזה מקח טעות כי לא יוצאים בקנייה מקטן

א. אריה פרקוביץ בעל חנות חליפות 'אופנה לגבר' במרכז גאולה בירושלים וכולו עסוק מכף רגל ועד ראש במכירות ובלקוחות שרוצים להיות חדשים לחג ואין לו זמן לקנות ארבעת המינים, והוא שלח את אחד מהעובדים שלו שיקנה עבורו ארבעת המינים, והעובד שלו שמעון שוקרון ראה איזה ילד סוחר בשוק ויש לו סחורה טובה והחליט לקנות ממנו, והילד עשה לו מחיר טוב על הסט, וכשהגיע לחנות והראה לאריה את הסחורה הטובה שאל אותו ממי קנית ואמר לו מאיזה ילד אחד בזול, ואומר לו אריה איך ואבוי שמעתי אתמול בערב בשיעור תורה שלא לקנות מילדים היות ואין להם כח הקנאה דין תורה וא"כ אי אפשר לצאת ידי חובה בחג ראשון ותחזיר לי את הכסף שהבאתי לך או שתביא לי סט חדש מבסטה שמוכר אדם גדול, ואילו העובד שמעון שוקרון טוען שמעולם לא שמע טיעון כזה וכל השוק מוצף בילדים שמוכרים, ובאו לשאול האם העובד שמעון שוקרון צריך להחזיר לבעלים את הכסף וזה נקרא שינוי בשליחות או לא?

קנה ערבות להושענא רבא מקטן אם יוצא ידי חובה

ב. ר' נח ליבר רצה לקנות מרוביות להושענא רבא שזה הערבות המהודרות ביותר והיות ומכירת הערבות הייתה רק במרכז העיר בת ים שלח את חבריו שיקנה לו, וחבירו אדיר הלך לקנות וראה בסטה שמוכרים שם ילדים מרוביות בזול וקנה מהם, וכשהגיע לרב ליבר אמר לו למה קנית מילדים לא בטוח שיוצאים בזה ידי חובה ותחזיר לי את הכסף, ואילו הרב אדיר טוען מה ההבדל בין ילד גדול לילד קטן העיקר שהערבות מהודרות, ובאנו לדון האם יש בעיה לקנות כיום ערבות וכן ארבעת המינים מילדים קטנים שאין להם כח הקנאה דין תורה או לא?

תשובה

א' אם הקטן מוכר בשביל גדול אין בזה שום בעיה ואפשר לקנות ממנו וזה בדרך כלל המצב בשוק, ב' אם הקטן סוחר באתרוגים ולולבים שהוא קונה מהסיטונאים יש להחמיר לא לקנות ממנו ליום הראשון לצאת ידי חובה ואם השליח קנה יוכל המשלח לומר לו לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי אחרי שזה מחלוקת בפוסקים, אבל אם קונה מהקטן לשאר ימי החג או שקונה ערבות להושענא רבה שכל חיובם רק מדרבנן קטן יכול להקנות אותם ואין בעיה לקנות מהם. ג' קטנים שקוטפים ערבות מהעצים באופן שהעצים הפקר אפשר לקנות מהם ערבות שיש להם קנין דרבנן שזה שלהם ויכולים להקנות מדרבנן, ויש שהחמירו בדבר.

נימוק הדין

בתשובה זו נדון בשני נידונים: א. האם קטן סיטונאי יש לו כח הקנאה לצאת ידי חובה בחג הראשון. ב. האם הכח הקנאה הוא מהתורה או רק מדרבנן.

האם קטן סיטונאי יש לו כח הקנאה לצאת ידי חובה בחג הראשון

נפק בלולב שאינו שלו, והיינו שלא יקנה אדם לולב לקטן ביו"ט ראשון והטעם היות והתינוק קונה ואינו יכול להקנות בחזרה היות ואינו בר דעת ונמצא שביום הראשון שבעינין לכם אינו יוצא ידי חובה.

ונחלקו בראשונים האם זה בעיה גם בתינוק שהגיע לגיל הפעוטות שזה בגיל שש שבע או רק בתינוק קטן שהוא פחות מגיל הפעוטות:

שדעת הר"ן שמדובר שלא הגיע לגיל הפעוטות שאז אם הקטן לו במתנה גמורה הוא קונה ואינו מקנה שאינו יודע להקנות, אבל אם הגיע לגיל הפעוטות בזה לעולם

המקום הפסול, וא"כ אסור לו ללכת לשכנים ולהוריד להם את הגג. ורק אם אין לו מקום לעשות מחיצה ולא להכניס עוד מקום פסול לצרף, רק אז יוכל לנסות להסיר את הנזק מעליו, ובדרך כלל היות ואינו קיים לא יוכל לחייבו לעשות זאת, וכך נקט באור לציון (ח"ד עמ' קס"ה).

דין ענפי אילן הסוכה

זכות הניזק לקצוץ את הענפים בעצמו

ועל הטענה הראשונה והשנייה הם טענות חזקות הגורמות שלא יכול לחייבו לקצוץ את העץ על חשבונו של המזיק, אבל המזיק יכול לקצוץ את העץ על חשבונו, בלי להתחשב בזה שנהרס העץ למזיק אחרי שאין לו מקום לעשות סוכה.

והטעם, שיאמר קים לי כרמב"ן שאין חזקה במקום ששתק ולא היה איכפת לו בזמן השתיקה, וכן אמנם העץ הולך מעצמו ומזיק, אבל גם בבור ששורשים נכנסים בו מותר לבעל הבור לחתוך את השורשים שלא יכנסו בו, וא"כ גם כאן מותר לו לחתוך את העץ שלא יזיק לו את הסוכה, ואפ"י שזה רק תשיש אחד, מכל מקום יכול לדרוש ממנו שלא יזיק אותו.

האוויר שמעל החצר

ואמנם זה נזק רוחני ולא נזק גשמי, שלא יכול להשתמש בסוכה, מכל מקום כל השטח של האוויר שנמצא מעל הניזק הוא שלו, ויכול לחייב אותו לא להיות באווירו.

וכדמצינו בסימן קס"ח שהאוויר שייך גם לבעל החצר, ולכן יש נידון שיוכל לטעון שגודל על האוויר שלי, ורק כשזה מידת סדום לא יוכל לעכב, אבל כשזה לא מידת סדום יכול לעכב.

הכרעה לדינא

ונמצא בנידון השני שלא יכול לכפות את המזיק לקצוץ את העץ על חשבונו, אבל יכול הניזק לקצוץ את העץ גם אם גורם להרוס את העץ של המזיק בעל כורחו.

ובנידון הראשון להלכה, לא יוכל לחתוך מהגג, גם אם הסוכה שלו אין בה שיעור, אחרי שיש פתרון של דופן עקומה.

מקחו מקח וממכרו ממכר, וכמו שאמרין בגיטין (נט). הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין, ואמרין בגמ' בהניזקין שמתנתו של הפעוטות מתנה וא"כ אין בעיה להקנות להם היות ויכולים להקנות את הלולב שהרי מתנתם מתנה.

וכתב בדק הבית שמהרמב"ם משמע שגם אם הגיע לעונת הפעוטות לא יקנו לו אפי' שהוא יודע להקנות, והטעם כתב בביאור הלכה (סימן תרנח על סעיף ו) שהרמב"ם לשיטתו שאיפה שדעת אחרת מקנה לו הוא זוכה מן התורה וא"כ אפי' שהגיע לעונת הפעוטות דתקנו רבנן דמתנתו מתנה כל התקנה שיכול להקנות לגדול זה רק מדרבנן ונמצא שקני לקטן מן התורה ע"י אחר שהקנה לו ויש לו כח הקנאה לאחרים רק מדרבנן וא"כ מי שקיבל מהקטן קני לו רק מדרבנן ואינו יוצא ידי חובה מדין תורה ונמצא שאינו "לכם".

אבל הר"ן נוקט שכל מה שדעת אחרת מקנה לו מהני זה מדרבנן וא"כ שקני לפעוטות מדרבנן הם יכולים להקנות את זה בחזרה לגדול ולהוציא מרשותם שדווקא אם קני לו מהתורה יש בעיה להקנות לגדול כי כל כח ההקנאה שלו זה רק מדרבנן אבל אם גם כשיש דעת אחרת מקנה זה קני לו מדרבנן א"כ שחז"ל תיקנו שמדרבנן יכול להקנות א"כ זה יצא מרשותו לגמרי, והיינו שנחלקו האם

ואלא שיבוא השליח ויטען שמצינו בכתב סופר שגם השו"ע שנוקט כהרמב"ם זה לכתחילה אבל בדיעבד מהני לסמוך על הר"ן שיש קנין לפעוטות להקנות ולא יחשב למקח טעות מה שקנה לו, וטעמו של הכתב סופר שבדיעבד אפשר לסמוך על הר"ן היות וסובר שכל קנין הקטן הוא מכח דעת אחרת מקנה ומטעם זכין, והיות והזכות עבדו הוא שהמוכר לא יקנה לו מהתורה כדי שיוכל למוכרו לאחרים ממילא הקטן קנאו רק מדרבנן ויכול להקנות לאחרים בקנין שמועיל מדרבנן ולכן הקונה יצא ידי חובה, ורק היות ויש דעות שקנה הקטן ממי שמכר לו מצד דעת אחרת מקנה בלי זכין וא"כ זכה דין תורה ומקנה זאת רק מדרבנן ואינו יכול להקנות בחזרה מדין תורה, והיות ויש כאן שני צדדים אם בירך אינו ברכה לבטלה ורק לכתחילה לא יברך ע"ז.

וכתב בכתב סופר שלפ"ז אם הקטן קנה לעצמו שאז יש אומדנא שרוצה שיהיה שלו לגמרי בזה אמרין שלא יוכלו לקחת ממנו שהרי יוכל להקנות רק קנין מדרבנן ורק אם הוא סוחר שאז האומדנא שהקנו לו בשביל שיוכל להקנות לאחרים וא"כ כל הקנין שהקנו לו הוא קנין מדרבנן שאפשר לסמוך ע"ז, ובביאור הלכה נראה שכך נקט את דברי הכתב סופר, וא"כ אצלנו שהקטן הוא סיטונאי שקנה בשביל למכור כל מה שהקנו לו את זה שיהיה שלו רק מדרבנן שיכולים לקנות ממנו בהקנאה דרבנן שלו ויוצאים בזה ידי חובה בחג הראשון ולא יוכל המשח לחייבו לקנות לו סט אחר של ארבעת המינים.

אבל זה אינו משני טעמים: א' שבמנחת יצחק (חלק ה' סימן סה אות יד) למד בכתב סופר שבאמת גם אם קיבל בשביל למכור ולהרוויח צריך לחזור ולטול לולב אחר אפי' בדיעבד לחוש לתוס' שקונה ע"י דעת אחרת מקנה דין תורה וכל ההקנאה שלו לאחרים זה רק מדרבנן וחסר כאן ב"לכם", ורק שלחזור ולברך ברכה כאילו לא נטל את זה לא יעשה לחוש לדעות שקנה הקטן הסוחר בדעת אחרת מקנה רק מדרבנן, וא"כ היות ולמנחת יצחק לא יוצא ידי חובה גם לכתב סופר א"כ לא רוצה כזה דבר.

ועוד שגם לביאור הלכה שסוחר אתרוגים יוצא בדיעבד היות ורוצה ארבעת המינים בגלאט וזה לא גלאט, וכמו שהבאנו למנחת יצחק א"כ יכול לומר שאינו רוצה כזה מקח ושיחזיר לו את הכסף, וכדמצינו בסימן רל"ב שאדם לא רוצה לקנות דבר שיש בו מחלוקת הפוסקים.

ואלא שיטען השליח שהיות וקטן סמוך על שולחן אביו זה נקנה לאבא שלו א"כ זה בכלל לא של הקטן וההקנאה היא מהאבא ויוצא ידי חובה, וזה אינו היות והאבא מסכים להשאיר את זה לבן א"כ זה קני לבן, וכמו שמצינו בפוסקים שהסכמה שבשתיקה זה של הבן א"כ לא יעזור מה שסמוך על שולחן אביו. ונמצא שלעולם יוכל לומר הבעלים לשליח לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי ותלך להביא לי לולב אחר.

ואלא שכל זה בד' מינים ביום הראשון שייך להחמיר אבל בכל ארבעת המינים בשאר הימים שזה מדרבנן א"כ אין בעיה לכו"ע שמקנה מדרבנן, ולכן אם שלח שליח באמצע סוכות וקנה מקטן יוצא ידי חובה ולא יוכל לומר לו לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי, וממילא בנידון השני שקנה מרוביות להושענא רבה שבזה הוי מצווה מדרבנן שאפשר לסמוך על הקנין דרבנן שיש לו יוצא הקונה ידי חובה, ולכן אין בזה שום מעילה בשליחות ובפרט שאפשר לצרף את הר"ן שמועיל קנין גם בפעוטות ואת הכתב סופר איך שנוקט אותו הביאור הלכה שיוצא בדיעבד וכאן אין ברכה ע"ז ולכן יוכל לסמוך במה שנה מקטן.

דעת אחרת מקנה לקטן זה קני לקטן מהתורה או רק מדרבנן. ובשו"ע (סימן תרנח סעיף ו) הביא את שני הדעות - סתם כמו הרמב"ם וי"א כמו הר"ן, וכתב בביאור הלכה שבוודאי יש להחמיר לא לקנות מכל קטן בין פחות מ"ג שנים גם אם הוא בגיל הפעוטות שאז יש בעיה ביום הראשון לצאת עם האתרוג והלולב ידי חובה.

ולכן כתב בכתב סופר (סימן קכט) שיש להימנע מלקנות מקטן שהוא סוחר אתרוגים, וכל מה שמצינו שהקילו זה בקטן שהגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד ויש נידון אם הביא שני שערות שיש חזקה דרבא שהביא שני שערות בגיל י"ג שנה שנחלקו בזה הפוסקים, שבפמ"ג נקט לא לסמוך ע"ז ולברך ברכה לבטלה, ובכתב סופר כתב להקל בכה"ג מצד ספק ספיקא ספק אם הוא גדול באמת וגם אם הוא קטן שמא הלכה כהר"ן שמהני פעוטות ולכן אפשר לסמוך על קטן בן י"ג ויום אחד לקנות ממנו, אבל בילד בן שמונה או עשר שהוא בעצמו סוחר אתרוגים יש להחמיר לא לקנות ממנו.

וא"כ יטען המשלח היות ויש להחמיר כמו הרמב"ם א"כ בזה שקנה מילד הזיק אותו שלא יוצא ידי חובה עם זה ביום הראשון ושיחזיר לו את הכסף שמעל לו בכסף.

סברות לפטור את השליח

קטן שקוטף מהעצים

וכל זה בקטן שהוא סוחר שקנה מסוחרים אבל קטן שקטף ערבות מהעצים במנחת יצחק (חלק ה' סימן סה אות יב) נקט להקל היות וקונים בלי דעת אחרת מקנה ובלי זכין וזה שלהם, אבל בהגהות דרשו (סימן תרנח מס' 51) הביא את הגר"ש דבליצקי שכתב להחמיר בדבר.

ונמצא להלכה א' אם הקטן מוכר בשביל גדול שהניחו למכור שם לעולם אין בעיה, ב' קטן הסוחר באתרוגים ביום הראשון יש בעיה לכתחילה ובדיעבד מהני לברך ע"ז וכמו שכתב בביאור הלכה בשם הכתב סופר ויש לחוש להחמיר, ולכן יוכל המשלח לומר לשליח תיקוני שדרתיך ולא לעוותי ותביא לי דבר שאין בו מחלוקת, אבל אם שלחו לקנות לו לולב באמצע חול המועד או שקונה ערבות להושענא רבה שכל החיוב הוא מדרבנן היות ויש לו קנין מדרבנן לקנות אין בזה בעיה והמקח טוב, ג' ולגבי ערבות אם קטפו מהעצים באופן שאינו גזול אלא הפקר אם זה נקנה לאביו שהוא סמוך על שולחנו שיש בזה מחלוקת הפוסקים, ונראה שהיות ומסכים בשתיקה זה של הקטן והיות וקני לו מדרבנן כי תקנו לו קנין מדרבנן יכול להקנות לאחרים את הערבון שמצוות מדרבנן.

שיעורי תורה בחול המועד מפי הרב יונתן שושן שליט"א

ביום שני י"ז תשרי ב בחול המועד ברכסים בגבעה א בשעה 12 בצהריים
ביום שלישי ג בחול המועד ברמות א בירושלים בית הכנסת אורחות חיים
בשעה 12 בצהריים
ביום רביעי ד המועד בחול בית הכנסת ישועה ליהודה רחוב נאות יוסף
בבני ברק בשעה 12 בצהריים